

UDK: 808.872:800.88:808.62
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 6/1988

A. Sujoldžić, B. Finka P. Šimunović i P. Rudan

Sektor za antropologiju Instituta za medicinska istraživanja i medicinu rada, Zagreb, Zavod za jezik IFF, Zagreb.

SLIČNOSTI I RAZLIKE U GOVORIMA OTOKA BRAČA KAO ODRAZ MIGRACIJSKIH KRETANJA*

UVOD — POVIJESNI PREGLED MIGRACIJA I JEZIČNE POSLJEDICE

Dosadašnja antropološka istraživanja populacijske strukture jadranskih otoka (Rudan i sur., 1982; Rudan i dr., 1987a, 1987b) pokazala su da jezični podaci pružaju važne obavijesti o kulturnoj mikroevoluciji i socio-kulturnim faktorima koji utječu na uobličavanje populacijske strukture. Lingvistička istraživanja provedena na otocima Hvaru, Korčuli i poluotoku Pelješcu ukazuju na to da postoji jezična mikrodiferencijacija na svim istraživanim područjima ne samo na razini dijalekata već i na razini mjesnih govora unutar samih dijalekata. Ta mikrodiferencijacija posljedica je dijelom povijesnih migracijskih kretanja na tom području, a dijelom izolacije pojedinih naselja uvjetovane slabim prometnim vezama (Sujoldžić, 1982; Sujoldžić i sur., 1983, 1984, 1987).

Na populacijsku strukturu otoka Brača, kao i na ostalim otocima Jadrana, znatno su utjecale migracije stanovništva u razdoblju od 15. do 17. stoljeća. Tada je u toku sve snažniji prodor Turaka na Balkanski poluotok, koji izravno izaziva velike migracije stanovništva iz unutrašnjosti prema Jadranskom moru i otocima. Stanovništvo primorskog pojasa: Makarske krajine i Poljica (slika 1) u velikom broju bježi i na otok Brač, gdje se djelomično naseljavaju u već postojeća naselja, ali osnivaju i nova. Od naselja na otoku koja se spominju prije 15. stoljeća najstarija su Nerežišća, Donji Humac, Škrip, Dol, Pražnice i Gornji Humac. Na osnovi podataka iz 1579. godine (Jutronić, 1950, 1960) vidi se da su u bračkom primorju iznikla brojna nova naselja, i to: Sutivan, Mirca, Supetar, Postira, Splitska, Pučišća i Bol. Krajem 16. stoljeća osnovano je naselje Novo Selo na istočnom dijelu otoka. U toku 17. stoljeća razvijaju se nova naselja na zapadnom dijelu otoka Brača (Dračevica, Bobovišća, Milna i Ložišća), a doseljenici na istočnom dijelu osnivaju Sumartin

Doseljenicima je Republika Venecija, pod čijom vlašću se je otok tada nalazio, dodijelila posebne privilegije. Te tzv. privilegije Paštovića značile su da doseljenici

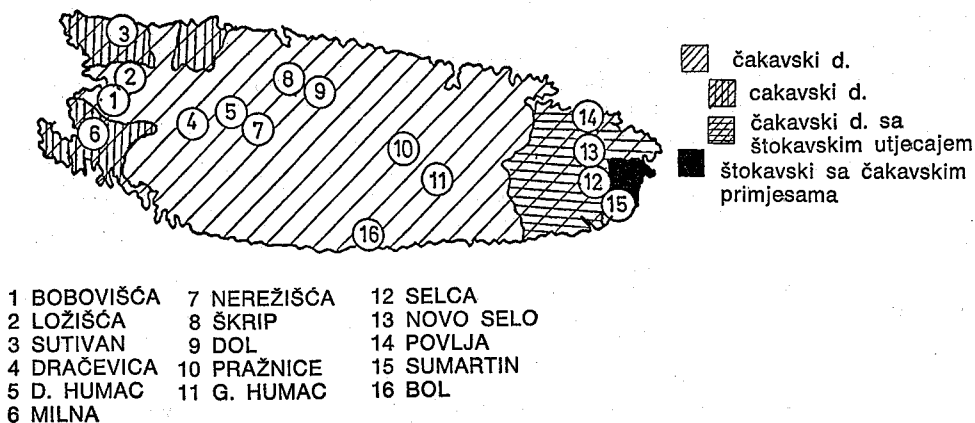
* Prikazana istraživanja izvršena su u okviru projekta »Biological and Cultural Microdifferentiation of Rural Populations in Yugoslavia, JFP-674, koji u suradnji provode Smithsonian Institution, Washington, D. C. i I. M. R. O. H., Zagreb.

nisu trebali plaćati nikakve poreze, obavljati javne radove i raditi na galijama, a imali su posebne povlastice uvoznih carina (Duboković, 1955). Te privilegije pogodovale su animozitetu između starosjedilaca na otoku i doseljenika. To je, dakle, bio socijalno-ekonomski razlog sociokulturne i biološke (reprodukcijске) zatvorenosti starosjedilaca i doseljenika. Ekonomsko napredovanje primorskih naselja djelovalo je na propadanje naselja u unutrašnjosti otoka Brača, unatoč dolasku novog, dobroglog stanovništva.

Sva primorska mjesta, te Dračevica, Bobovišća i Ložišća, nastala su spuštanjem stanovništva iz unutrašnjosti prema moru ili s istoka prema zapadu gdje je plodnija zemlja jer je istočni dio pogodan uglavnom samo za stočarenje (Jutronić, 1960).

Nekadašnji migracijski (imigracijski i emigracijski) procesi na otoku te slaba razvijenost prometnih veza među naseljima i danas se očituju po dijalekatskim razlikama među stanovnicima pojedinih dijelova otoka. Tradicionalni govor starosjedilaca na Braču, kao i na svim jadranskim otocima, bilo je čakavsko narječje hrvatskog jezika (Moguš, 1977; Šimunović, 1975, 1977; Šimunović i Olesch, 1983). Mnogi doseljenici iz dublje unutrašnjosti koji su na otok došli u vremenu između 15. i 17. stoljeća govorili su štokavskim dijalektom, koji je bio karakterističan za veći dio kopnene unutrašnjosti odakle su potjecali. Ti doseljenici, međutim, premda su se više naseljavali u istočnom dijelu otoka Brača (bliži kopnu), nisu se nikada svi naselili u jedno mjesto, već se po nekoliko obitelji naseljavalo u razna mjesta po svemu otoku (Jutronić, 1950). Stoga se govor tih obitelji, budući da su bile malobrojne, morao već u prvoj generaciji prilagoditi čakavskom dijalektu, a kasnije generacije usvojile su čakavski dijalekt u potpunosti (Hraste, 1940a, 1940b). Jedino doseljenici koji su osnovali naselje Sumartin, na najistočnijem dijelu otoka Brača, sačuvali su štokavski dijalekt (Hraste, 1940). To je mjesto potpalo pod općinu Selca, kao i susjedna mjesta: Novo Selo i Povlja.

Miješanje stanovnika Sumartina s tim — geografski bliskim — naseljima, utjecalo je i na njihove govore (Hraste, 1940a, 1940b; Šimunović, 1975, 1977).

Slika 1.

Osim navedenih mjesta (Sumartin te dijelom Selca, Povelja i Novo Selo — slika 1) sva su druga mjesta na otoku čakavska ili cakavska (Sutivan, Supetar i Milna). S obzirom na disperziju nekadašnjih doseljenika, možemo pretpostaviti da su i u govorima svih tih čakavskih i cakavskih naselja u većoj ili manjoj mjeri prisutni štokavski utjecaji. U novije vrijeme zbog promjena socijalne i privredne strukture jača utjecaj književnog jezika preko škole i sredstava javnih priopćavanja koji narušava sustav prvotne otočke čakavštine, pogotovu u govoru mlađih dobnih skupina stanovništva.

Podaci iz literature, dakle, ukazuju na to kako na otoku Braču postoji jezična mikrodiferencijacija, koja je izravna posljedica migracijskih i privrednih procesa u povijesti i sadašnjosti otoka.

Danas na otoku Braču postoje ukupno 22 veća naselja. Glavno administrativno i privredno središte je gradić Supetar, koji ima i najveći broj stanovnika (2060). Veći broj stanovnika imaju naselja u blizini kamenoloma (Selca i Pučišća), industrijska naselja (Postira) i izrazito turistička mjesta (Bol), dok je za poljoprivredna i stočarska naselja u unutrašnjosti otoka karakteristično stalno opadanje pučanstva. Sva su naselja na otoku povezana asfaltiranim cestama, a svakodnevne brojne trajektne i brodske linije omogućuju dobru komunikaciju s kopnom i gradom Splitom. Prometnice na otoku izgrađene su, međutim, dijelom 30-ih godina ovog stoljeća, a pretežnim dijelom u posljednja dva desetljeća, i tek su u novije vrijeme asfaltirane. Prije se promet odvijao pješačkim stazama i morem između priobalnih naselja, što je svakako utjecalo na izolaciju pojedinih naselja i intenzitet migracije stanovništva između njih.

U sklopu provedenih antropoloških istraživanja na otoku Braču, te sveobuhvatne analize jezične mikroevolucije čakavskih govora u Dalmaciji, namjera nam je u ovom radu analizirati sličnosti i razlike pojedinih govora na otoku u prostoru tzv. bazičnog vokabulara.

GRAĐA I METODE

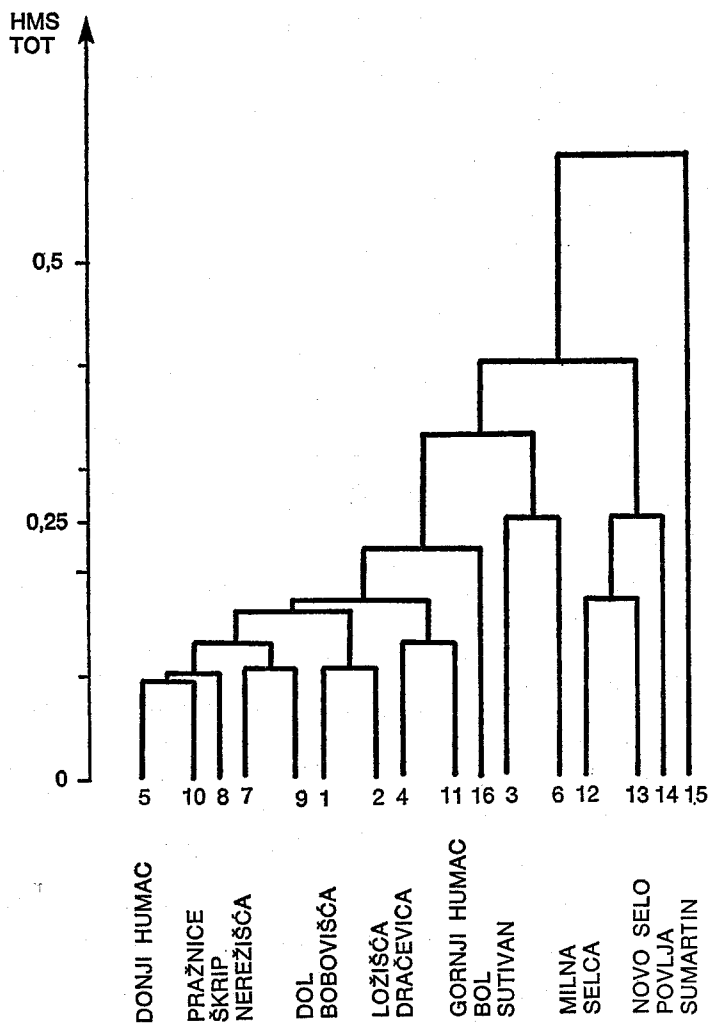
Analiza govora na otoku Braču provedena je u prostoru bazičnog rječnika, za koji je osnovu predstavljao bazični rječnik ispitivan u prethodnim istraživanjima (Sujoldžić i sur., 1979, 1983, 1985, 1986, 1987). Podaci o ukupno 350 riječi bazičnog rječnika skupljeni su od informatora tijekom terenskih istraživanja 1987. godine, u 16 naselja na otoku (Bobovišća, Ložišća, Sutivan, Dračevica, D. Humac, Milna, Nerežišća, Škrip, Dol, Pražnice, G. Humac, Selca, Novo Selo, Povelja, Sumartin i Bol). Razmještaj tih naselja prikazan je na slici 1.

Metoda obrade bazičnog rječnika, te izračunavanja lingvističkih udaljenosti s pomoću Hemmingovih mjera sličnosti podrobno su prikazani u prethodnim publikacijama (Sujoldžić i sur., 1979, 1983, 1985, 1986, 1987), tako da to ovdje nije potrebno opširnije prikazivati. Prvi korak u analizi sastojao se u utvrđivanju broja razlika bez obzira na fonetsku, morfološku i leksičku razinu, te na kvantifikaciju tih razlika. U daljnjem koraku izvršena je procjena postojećih razlika s obzirom na fonetsku i leksičku razinu. Analizirana fonetska obilježja uključila su akcentuaciju (mjesto i tip akcenta), promjene samoglasnika (zatvorenost/otvorenost, diftongaciju), te konsonantske promjene. Značajnost opaženih razlika određena je X^2 testom, testiranjem hipoteze o podudarnosti opaženih i očekivanih razlika.

REZULTATI I DISKUSIJA

Primjeri skupljenih riječi bazičnih vokabulara prikazani su na tablici 1. uz odgovarajuću akcentuaciju.

Na tablici 2. prikazana je matrica Hemmingovih mjera sličnosti (HMS) u prostoru bazičnog vokabulara na otoku Braču. Najveću mjeru sličnosti nalazimo između naselja 5 i 7 (D. Humac i Nerežišća, HMS = 0,1633) koja su smještena u unutrašnjosti zapadnog dijela otoka. Najmanju mjeru sličnosti nalazimo između

Slika 2.

naselja 6 i 15 (Milna i Sumartin, HMS = 0,8700), od kojih je prvo smješteno na zapadu otoka, a drugo na njegovu krajnjem istočnom dijelu. Za sva ispitivana naselja općenito se opaža veća jezična sličnost između geografski bližih naselja što ukazuje na to da je izolacija manja ako je udaljenost neznatnija.

Slika 2. prikazuje lingvističke udaljenosti između naselja na otoku u obliku dendrograma. Na slici se jasno uočavaju 4 skupine naselja grupiranih prema sličnosti u ispitivanim riječima. Najveću skupinu čini devet naselja u zapadnom unutrašnjem dijelu otoka (Bobovišća, Ložišća, Dračevica, D. Humac, Nerežišća, Škrip, Dol, Pražnice i G. Humac), kojima se kao posljednje u skupini priključuje geografski izdvojeno primorsko naselje Bol. Drugu skupinu čine tri naselja u istočnom dijelu otoka (Selca, Novo Selo i Povelja). Treću skupinu čine Sutivan i Milna, dva primorska naselja u zapadnom dijelu otoka, a četvrtu skupinu čini naselje Sumartin u krajnjem istočnom dijelu otoka, koje pokazuje najveću udaljenost u odnosu na sva ostala naselja na otoku.

Ovi rezultati podudaraju se s podacima iz literature o govorima na otoku Braču (Hraste, 1940a, 1940b; Šimunović, 1975, 1977). Najudaljeniji položaj Sumartina možemo objasniti činjenicom da su to selo u 17. stoljeću osnovali doseljenici s kopna (iz Makarskog primorja i Hercegovine) koji su govorili čistim štokavskim dijalektom.

Poseban položaj naselja Sutivana i Milne objašnjava se činjenicom da se u tim naseljima govori specifična varijanta čakavskog dijalekta, tzv. cakavski. S obzirom

TABLICA 1.

Primjeri analiziranih riječi bazičnog vokabulara

NASELJE	RIJEČI									
	glava	usta	jezik	lakat	kost	zglob	rebro	pljuvačka	čir	gnoj
1. Bobovišća	glōvā	jūsta	jazik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	slīna/pjūna	čir	gnōj
2. Ložišća	glōvā	jūsta	jazik	lātak	kōst	zvlōb	rebrō	slīna/pjūna	čir	gnōj
3. Sutivan	glāvā	ūsta	jezik	lākat	kōst	zglōb	rebrō	pjuvāca	čir	gnōj
3. Dračevica	glōvā	jūsta	jazik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	slīna/pjūna	čir	gnōj
5. D. Humac	glōvā	ūsta	jezik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	pjūna	čir	gnōj
6. Milna	glaovā	jūsta	jažik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	pjūna	čir	gnōj
7. Nerežišća	glōvā	jūsta	jezik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	pjūna	čir	gnōj
8. Škrip	glōvā	jūsta	jazik	lākat	kōst	zglōb	rebrō	pjūna	čir	gnōj
9. Dol	glōvā	jūsta	jezik	lākat	kōst	zglōb	rebrō	pjūna/slīna	čir	gnōj
10. Pražnice	glōvā	jūsta	jazik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	pjūna	čir	gnōj
11. G. Humac	glōvā	ūsta	jazik	lākat	kōst	zglōb	rebrō	pjūna	čir	gnōj
12. Selca	glāvā	ūsta	jazik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	slīna/pjūna	čir	gnōj
13. Novo Selo	glāvā	ūsta	jezik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	slīna/pjūna	čir	gnōj
14. Povelja	glāvā	ūsta	jezik	lākat	kōst	zglōb	lebrō	slīna/pjūna	čir	gnōj
15. Sumartin	glāva	ūsta	jèzik	lākat	kōst	zglōb	rèbro	slīna	čir	gnōj
16. Bol	glōvā	jūsta	jazik	lākat	kuōst	zgluōb	lebrō	pjūna	čir	gnuōj

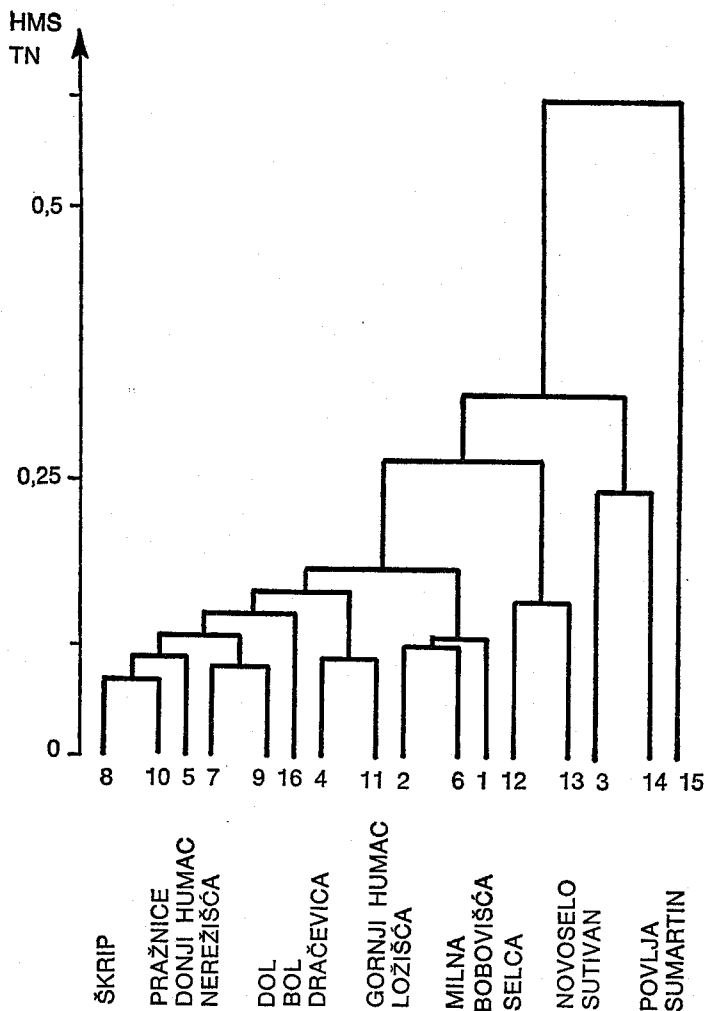
A. SUJOLDŽIĆ I DR., SLIČNOSTI I RAZLIKE U GOVORIMA OTOKA BRAČA...

suza	křv	trudna	mladić	djevojka	dijete	spavati	idem	san	laž	jesti	žed	otac	majka	kćer	drvo
sužà	křv	noset'ã/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spà	grën	sôn	lož	ist	žèja	otàc	màt	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spà	grën	sôn	lož	jist	žèja	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	noset'a/trùhnuta	mladit'	divojka	ditè	spàt	grën	sân	laž	ist	žèd'	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	noset'a/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spàt	grën	sôn	lož	ist	žèd'	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	trùhla	mladit'	divojka	ditè	spàt	grën	sôn	lož	ist	žèd'	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spàt	grën	saon	lož	ist	žèd'	otàc	màt	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spà	grën	sôn	lož	jist	žèd'	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spà	grën	sôn	lož	jist	žèja	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spà	grën	sôn	lož	jist	žèja	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/truhã	mladit'	divojka	ditè	spà	grën	sôn	lož	jist	žèja	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/truhã	mladit'	divojka	ditè	spàt	grën	sôn	lož	jist	žèja	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	trùhla	mladit'	divojka	ditè	spàvãt	grën	sân	laž	ist	žèd'a	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	nòseca/trùhla	mladit'	divojka	ditè	spàvãt	grën	sân	laž	jist	žèja	otàc	màter	ćer	drivo
sužà	křv	nòseca/brimena	mladit'	divojka	ditè	spàvãt	id'en	sân	laž	jist	žèd'	otàc	màter	t'èr	drivo
sužà	křv	nòset'a/zbãbna	mladić'	divojka	ditè	spàvãt	iden	sân	laž	ist	žéd	òtac	màter	ć'er	drivo
sužà	kãrv	nòset'a/trùhla	mladit'	divnã	ditè	spàt	grën	sôn	lož	jist	žèj	otàc	màtjer	t'èr	dãrvo

kosa	sijed	nos	zjenica	grudi	njedra	ruka	dlan	prst	nokat	koljeno	pluća	crijeva	pazuh
vías, m.	síd/bërov	nôš	zënica/ônd'el	přsi	nídra	rúkã	dían	přst	nòhat	kolino	plű'c	críva	pòlpazuh
víós, f.	sídív	nôš	zënica	přsa	nídra	rúkã	dían	přst	nòhat	kolino	plű't'a	čríva	pòlpazuh
vías	síd	nôs	zënica	přsi	přsi	rúkã	lãn	přst	nòhat	kolino	plű't'a	críva	išpo rúkê
vías	síd/bërov	nôš	zënica/ônd'el	přsa	nídra	rúkã	lôn	přst	nòhat	kolino	plű't'a	čríva	pázuh
víós	síd/bërov	nôš	ônd'el	přsa	níndra	rúkã	díon	přst	nòhat	kolino	plű't'a	críva	polpázuh
víaos	síd/bëraov	nôš	zënica/ônd'el	přsi	nídra	rúkã	díaoñ	přst	nòhat	kolino	plű't'a	críva	polpázuh
víós	bërov	nôš	zënica/ônd'el	přsi	nídra	rúkã	díon	přst	nòhat	kolino	plű't'a	críva	polpázuh
víós	bërov	nôš	ôñjel	přsi	níndra	rúkã	díon	přst	nòhat	kolino	plű't'a	críva	polpázuh
víós	bërov	nôš	ônd'el	přsi	nídra	rúkã	díon	přst	nòhat	kolino	plű't'a	críva	polpázuh
víós	síd/bërov	nôš	ônd'el	přsi	nídra	rúkã	dían	přst	nòhat	kolino	plű't'a	críva	polpázuh
víós	síd/bërav	nôs	zínica/ônd'el	přsa	nídra	rúkã	díon	přst	nòhat	kolino	plű't'a	čríva	polpázuh
vías	bërást	nôs	zínica/áñdel	přsi	nídra	rúkã	dían	přst	nòkat	kolino	plű't'a	críva	potpázuh
vías	síd/bërav	nôs	áñdel	přsi	nídra	rúkã	dían	přst	nòhãt	kolino	plű't'a	críva	potpázuh
vías	síd/bërav	nôs	áñdel	přsi	nídra	rúkã	dían	přst	nòkat	kolino	plű't'a	críva	polpázuh
vías	síd	nôs	áñdel/zínica	přsi	nídra	rúka	dían	přst	nòkat	kolino	plű'č'a	críva	pãuz
víós	bërov	nuos	ônd'el	pãrsi	nídra	rúkã	díon	pãrst	nòkat	kolino	plű't'o	críva	polpázuh

TABLICA 2.
Matrica Hemmingovih mjera sličnosti

Naselje	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. Bobovišća	—															
2. Ložišća	.1833	—														
3. Sutivan	.7167	.7233	—													
4. Dračevica	.1967	.2067	.7200	—												
5. Donji Humac	.1967	.2000	.7167	.1800	—											
6. Milna	.6467	.6300	.4667	.6400	.6300	—										
7. Nerežišća	.2033	.2000	.7200	.2133	.1633	.6300	—									
8. Škrip	.2667	.2567	.7233	.2433	.2300	.6633	.2333	—								
9. Dol	.2533	.2233	.7267	.2567	.1800	.6333	.1700	.2333	—							
10. Pražnice	.2567	.2700	.7467	.2533	.2167	.6433	.2200	.2600	.1767	—						
11. Gornji Humac	.2800	.2367	.7433	.2433	.2167	.6533	.2133	.2600	.2233	.2500	—					
12. Selca	.4833	.4967	.6633	.4700	.4700	.7233	.4933	.4767	.4800	.4933	.4600	—				
13. Novo Selo	.5367	.5467	.6600	.5300	.5200	.7333	.5167	.5200	.5167	.5333	.5000	.2300	—			
14. Povlja	.5333	.5333	.6733	.5167	.5033	.7333	.5033	.5267	.4967	.5300	.4933	.2833	.2667	—		
15. Sumartin	.7733	.7967	.8300	.7833	.7900	.8700	.7833	.7967	.7833	.7867	.7833	.6367	.6500	.6267	—	
16. Bol	.3667	.3733	.7500	.3367	.3633	.7033	.3633	.3467	.3500	.3733	.3800	.5500	.5800	.5767	.8067	—

Slika 3.

na drugu skupinu naselja (Selca, Novo Selo i Poblja) možemo s pravom pretpostaviti da su bila izložena većem utjecaju štokavskih doseljenika s kopna, to više što su smještena u neposrednoj blizini štokavskog naselja Sumartina. Selca, kao općinsko središte, s kamenolom u kojem rade stanovnici svih naselja istočnog dijela otoka, utjecala su na miješanje govora tih naselja i njihovo izjednačavanje. Jezična sičnost naselja u prvoj skupini posljedica je migrativnih kretanja između tih naselja spomenutih u uvodnom dijelu rada, te slabijeg utjecaja štokavskog dijalekta, koji očigledno opada od istoka prema zapadu. Izdvojen položaj Bola u ovoj skupini naselja posljedica je prometne povezanosti s otokom Hvarom (Jelsom i Starim Gradom) i izolacije u odnosu na ostala naselja na Braču. Na to upozoravaju i neka prezimena

u Bolu, koja pokazuju da su se preci nekih današnjih žitelja Bola doselili s otoka Hvara (Jutronić, 1950).

U nastavku analize, u cilju uspostavljanja preciznijih odnosa među pronađenim jezičnim razlikama između istraživanih naselja izvršili smo analizu s obzirom na pojedina akcenatska i fonetska obilježja. Slika 3. pokazuje dendrogram Hemmingovih mjera sličnosti izračunatih samo s obzirom na vrstu naglaska u ispitivanim riječima. Na slici se uočavaju četiri skupine naselja, kao i na dendrogramu na slici 2, ali je razmještaj pojedinih naselja unutar skupina nešto drugačiji. Prvu skupinu čini 11 naselja u zapadnom dijelu otoka, uključujući i cakavsko naselje Milnu. Zajedničko grupiranje tih naselja ukazuje na to da je u njima sačuvana tipična čakavska akcentuacija (˘˘, ˘). Drugu skupinu čine Selca i Novo Selo u istočnom dijelu otoka u kojima je izraženiji utjecaj štokavske akcentuacije. Posebno je zanimljiva treća skupina koju čine Sutivan i Povelja. Položaj Povalja razumljiv je s obzirom na neposrednu blizinu Sumartina, a položaj Sutivana naoko je neočekivan jer bi bilo logično očekivati da ga nađemo u prvoj skupini čakavskih naselja. Međutim, doseljavanje s kopna, i veza sa Splitom zakočili su vrlo frekventnu pojavu prijelaza /ǎ/ → /ã/, te zbog toga vokalski inventar vrlo je sličan s povaljskim, a frekvencija akcenta /˘˘/ gotovo je ista u govorima obaju naselja. Položaj je Sumartina kao zasebnog klastera logičan s obzirom na štokavsku akcentuaciju.

TABLICA 3.

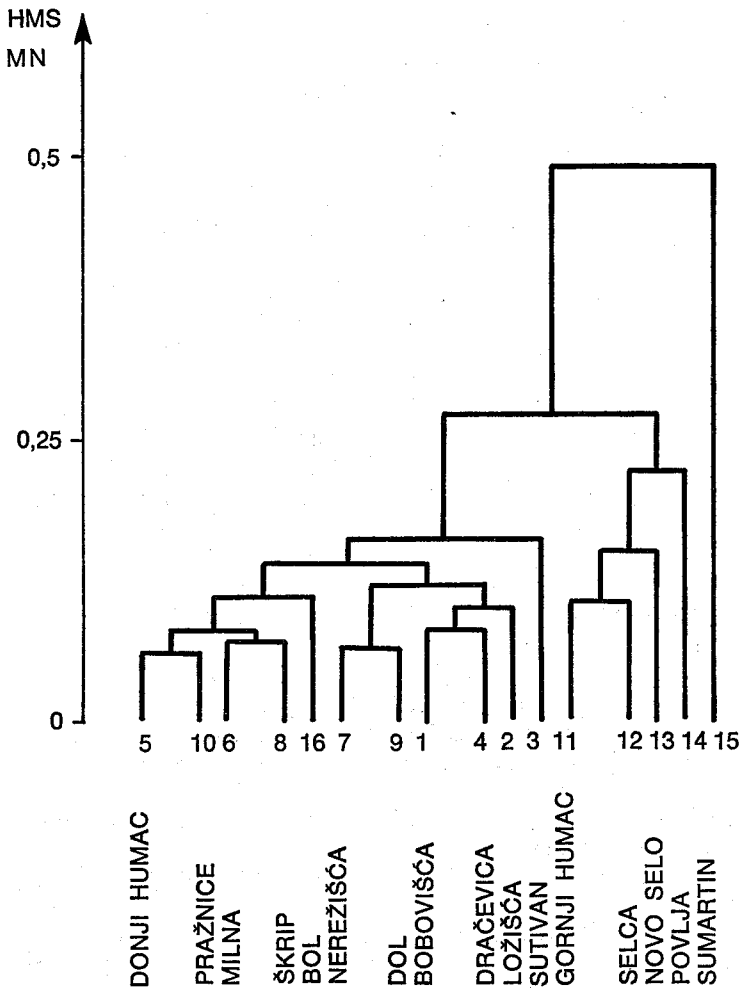
X² Test — Razlike u opaženim frekvencijama akcenata

Akcent Naselje	1	2	3	4	5
1	68	20	42	0	0
2	68	20	42	0	0
3	76	10	43	0	0
4	69	19	44	0	0
5	61	22	44	0	0
6	67	20	47	0	0
7	65	20	44	0	0
8	68	22	41	0	0
9	67	23	41	0	0
10	66	24	41	0	0
11	68	24	41	0	0
12	78	14	38	0	0
13	78	15	39	0	1
14	87	12	35	0	0
15	49	6	23	36	16
16	67	21	43	0	0
Ukupno	1102	292	648	36	17

X² = 818.869
stupnjevi slobode = 60

p < 0,001

Na tablici 3. prikazani su rezultati analize X^2 testom kojim smo testirali statističku značajnost razlika u uporabi akcenata u ispitivanim naseljima. Rezultati analize pokazuju izuzetno visoku statističku značajnost razlika na razini $p < 0,0001$. Na tablici 3. opaža se da se razlika temelji na uporabi karakterističnog čakavskog akuta (˘) koja na istočnom dijelu otoka opada, a najmanja je, iako prisutna, u štokavskom naselju Sumartin. Od zapada prema istoku opada i uporaba dugosilaznog akcenta (˘), najviše u Sumartinu jer se tamo ne provodi duljenje brzog kacenta /' / u silazni /˘ / u zatvorenom slogu /'' / > /˘ / pred zvučnim suglasnicima tipa bōb, grēb itd. Kratkouzlazni akcent /' / i dugouzlazni /' / ograničeni su samo na

Slika 4.

štokavsko naselje Sumartin, jer se u susjednim naseljima, kada se pojave, ostvaruju: /'/' kao /''/, a /'/' kao /~/, što je već spomenuto.

Slika 4. prikazuje dendrogram HMS izrađen na temelju razlika u mjestu naglaska u ispitivanim naseljima. Na dendrogramu uočavamo tri skupine naselja. Prva i najveća, kao i na dendrogramu na slici 3, okuplja čakavska naselja u zapadnom i unutrašnjem dijelu otoka, uključujući i Sutivan kao posljednji u toj skupini.

TABLICA 4.

X² Test — Razlike u opaženim frekvencijama mjesta naglaska

Naselje	Slog		
	1	2	3
1	81	46	3
2	81	46	3
3	78	48	3
4	83	47	2
5	82	44	1
6	84	48	2
7	83	43	3
8	80	48	3
9	81	48	2
10	84	45	2
11	85	45	3
12	89	39	2
13	89	43	1
14	86	47	1
15	121	8	1
16	81	47	3
Ukupno	1368	692	35

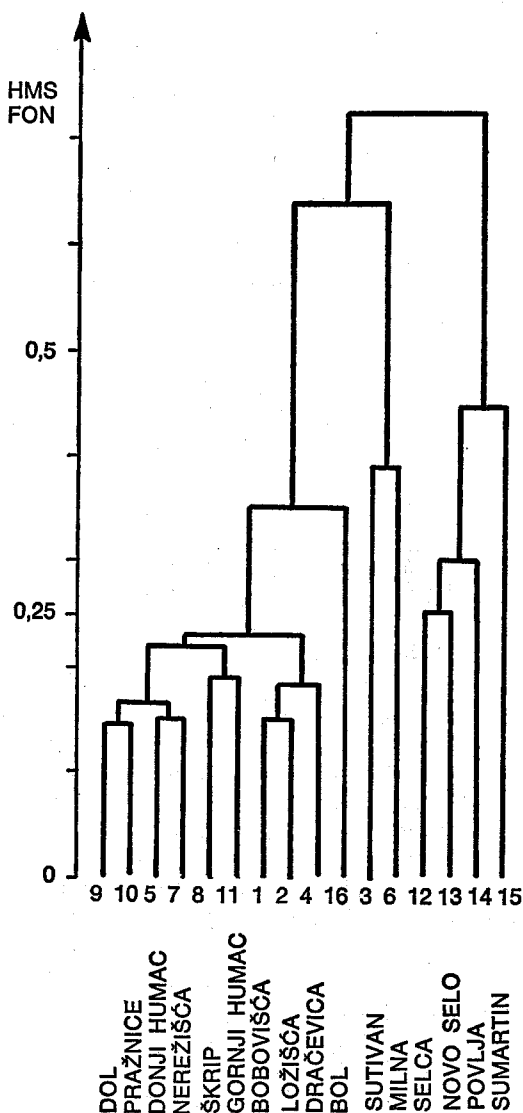
X² = 54,729
stupnjevi slobode = 30

p = 3,809E-03

Druga skupina okuplja istočna naselja izložena jačem utjecaju štokavizacije, treća skupina odnosi se na štokavsko naselje Sumartin. Takav raspored naselja govori u prilog pretpostavci o opadanju čakavskih obilježja od zapada prema istoku, te utjecaju izolacije s udaljenošću na ovo ispitivano obilježje.

Na tablici 4. prikazani su rezultati analize X² testa na opaženim razlikama u mjestu naglaska. Rezultati analize visoko su statistički značajni na razini p < 0,005, pokazuju kako je u zapadnim čakavskim naseljima u velikoj mjeri sačuvano staro mjesto akcenta.

Slika 5. prikazuje dendrogram HMS izrađen na temelju fonoloških i fonetskih razlika između ispitivanih naselja. I ovdje opažamo četiri skupine naselja. Prva okuplja devet naselja u zapadnom unutrašnjem dijelu otoka. Drugu, zasebnu skupinu čini Bol, koji je najbliži zapadnoj skupini sela, ali ga od nje razdvajaju fonološka

Slika 5.

obilježja koja su dospjela u bolski govor iz Jelse i Vrboske sa susjednog otoka Hvara prema kojima je Bol prometno orijentiran. To se pretežno odnosi na diftongaciju dugih samoglasnika / \bar{o} → uo/ i / \bar{e} → ie), koja se prema sjeveru i zapadu otoka pretvara u duge zatvorene ili samo duge samoglasnike, te defonologizaciju vokalnog / \bar{r} / dodavanjem samoglasnika /a/ ispred nekadašnjeg vokalnog / \bar{r} /. Zasebno grupiranje Sutivana i Milne posljedica je cakavizma — karakterističnog izgovora suglasnika

TABLICA 5.

X² Test

Opažene frekvencije leksičkih razlika

Naselje	1	2
1	0	122
2	3	119
3	4	118
4	4	118
5	6	116
6	2	120
7	6	116
8	5	117
9	6	116
10	6	116
11	6	116
12	7	115
13	8	114
14	10	112
15	13	109
16	9	113
Ukupno	95	1857

X² = 26,367

p = 0,0343

stupnjevi slobode = 15

/c, z, s, č, ž, š/ koji su reducirani na /c, š, ž/. Četvrtu skupinu čine sela na istočnom dijelu otoka, i to zajedno sa štokavskim Sumartinom, što ukazuje na to da je miješanje dijalekata na tom dijelu otoka najizraženije upravo u prostoru fonoloških obilježja. U tom smislu karakterističan je odnos konsonantskih skupina od zapada prema istoku: čr : cr, i zj, žj (: *zdj, *zgj) te čuvanje dočetnog t u infinitivu: umrit itd., umjesto čestog infinitiva bez nastavka -t(i) u zapadnim i središnjim čakavskim govorima.

Na tablici 5. prikazane su opažene frekvencije leksičkih razlika, odnosno različitih riječi u ispitivanim naseljima za određena značenja. Utvrđene razlike statistički su važne na razini $p < 0,05$, što je niža razlikovna vrijednost od one u prostoru akcenatskih razlika (tablica 4. i 5).

Prikazani rezultati, kao i prijašnja jezična istraživanja (Hraste, 1940a, 1940b; Šimunović, 1968) pokazuju da se brački govori mogu podijeliti u dvije osnovne skupine: a) prostranu čakavsku i b) malu štokavsku enklavu koju čini Sumartin, najistočnije bračko naselje (slika 1.). Unutar čakavske skupine izdvajaju se sjeverna i zapadna podskupina čakavskih govora (Milna, Sutivan, Supetar), koji nastaju u 17. st. pod utjecajem mletačkog narječja te istočna čakavska skupina (Selca, Novo Selo, Povlja), koja je prilično infiltrirana štokavskim osobinama. Potrebno je reći da je i govor štokavskog Sumartina dijelom natrunjen čakavskim govorima svojega okružja (Hraste, 1940a, 1940b; Šimunović, 1968). Vidi sliku 2 (povezanost naselja po sličnosti govora) i sliku 5 (dendrogram fonoloških razlika).

Najveću i najkonzervativniju čakavsku skupinu čine naselja na zapadu i po unutrašnjosti otoka: Bobovišća, Ložišća, Dračevica, D. Humac, Nerežišća (kojima valja pridružiti za ovaj rad neistražena naselja Mirca i Murvicu), zatim Škrip, Dol, Pražnice, G. Humac (kojima valja pridružiti za ovaj rad izostavljena naselja Pučišća, Postira i Splitsku), te naselje Bol na južnom bračkom primorju.

Govore čakavske skupine prikazujemo u najopćenitijim crtama.

Glasovi i inventar

Samoglasnici. U govoru zapadnih i središnjih naselja na otoku razlikujemo šest kratkih /i, ɛ, ə, ɔ, ɔ̃, ʉ/) i šest dugih samoglasnika /ī, ē, ā, ō, ȳ, ū/. Samoglasnici /ē, ȳ/ imaju zatvoreniji izgovor od svojih parnjaka /e, o/ u standardnom jeziku kojim se također služe naši ispitanici. Kratko /ɔ̃/ ostvaruje se periferno, npr. u nastavku -on u I. sg. imenica o-deklinacije i a-deklinacije: *br̃d̃on, p̃řst̃on, j̃ũtr̃on, ř̃ĩbor̃on, kr̃āw̃on*, (usp. *pril gom̃ilon*, I. sg. : *prima gom̃ilon*, D. pl.); u nastavku -ov u G. pl. o-deklinacije: *or̃ĩhoṽ*, u nastavku -oj u zamjenica i pridjeva: *ñd̃voj, ř̃ĩhoṽoj*, u pokraćenom dugom nenaglašenom /ȳ/: *ũ br̃od̃*, u nekim leksemima: *j̃ũtr̃os, ř̃ĩnoč* itd. Zatvoreniji izgovor očituje se osobito na dugom /ā/ u dugim prednaglasnim slogovima i pod akcentima /ˌ, ˘/. Takvo se /ā/ ostvaruje kao /ȳ/, a u govoru Bola (danas sve rjeđe) čuje se i njegova varijanta /uā/, npr. : *d̃or̃, pos̃ol̃, kr̃oj, str̃oř̃a, gl̃oṽā, pl̃ōũt̃, mũāli*. Akustički dojam takva zatvorenog izgovora ostaje u marginama samoglasnika /o/, jer se svugdje kao [o] izgovara u nekoć dugim neakcentiranim i ne tako davno pokraćenim slogovima: *č̃eko, ñẽ znon, ř̃ĩbor, đ̃blok, St̃ĩpon, ř̃ẽstor* (G. pl.), *ř̃nog̃ẽ* (G. sg.), *gl̃oṽon* (I. sg.), *voj̃alo* (: *vāl̃alo) itd.

Dugi nezatvoreni uzlazno naglašeni /ā/ ostvaruje se (što također nije pojava starija od 18. st.) duljenjem kratkog naglašenog /ā/ u svim pozicijama, osim kad se tako naglašeno /ā/ nalazilo na posljednjem (ili jedinom) slogu u riječi: *d̃āř̃ka* (: *d̃āř̃ka*), *r̃āme* (: *r̃āme*), *m̃āř̃lina* (: *m̃āř̃lina*), *pl̃ākot* (: **pl̃ākati*), *ñā nebo* (: **na ñebo*), ali *magl̃ā, ot̃āc, r̃āt*. Pojava duljenja /ā/ → /ā/ ne provodi se u govorima istočnih čakavskih naselja, zbog utjecaja sumartinskog štokavskog narječja, ni u govoru Sutivana, koji je pod utjecajem splitskoga govora, koji govor ne poznaje tu pojavu.

U bračkim govorima nalaze se neki uobičajeni ekavizni u ikavskoj čakavštini: *ř̃ẽst, k̃d̃ren, teles̃d̃, đ̃zleda, stareř̃ina, k̃d̃ř̃ret* itd., što je već zapaženo u bračkom govorima (Hraste/Šimunović, 1979, XVI), ali su neki od njih u današnje doba podvrgnuti įkavizaciji: *ř̃ĩnica, t̃iles̃ā* i sl., što je vidljivo u našoj građi.

Suglasnici. Brački čakavski govori nemaju zvučne afrikate. Na mjestu /ř̃/ ostvaruje se /z/: *ř̃ẽp, ř̃ř̃b̃ā, poř̃ ga je* (< **poř̃ ga je* < **poč ga je*). Na mjestu /ř̃/ ostvaruje se /j/: *m̃ẽja, p̃ř̃ẽja, t̃ũji*. Nema suglasnika /l/, te se na njegovu mjestu ostvaruje /j/: *j̃ũdi, ūje, neṽd̃ja*. Brački čakavski govori ne poznaju ni epetensko /l/: *k̃āp̃ja, d̃iṽj̃*. Kad se u primjerima pojavi dvoslov *lj*, valja ga čitati /l + j/: *odṽol̃jen*. Bezvučna afrikata č [tř̃] izgovara se mekše kao /č/ [tř̃]. Suglasnik č nije afrikata [ts], već postalveolarni ploziv /tʃ/ [tj]. Slično se izgovara njegov rijedak zvučni parnjak /dʃ/ [dj]: *vid' en*. Njegov je status u suglasničkom sustavu marginalan.

Suglasnik -m na kraju riječi (redovito u dočecima) prelazi u -n: *m̃ol̃in, sa ř̃ĩnc̃en, ř̃ẽdan* (ali: *beř̃t̃ij̃om, p̃ĩtom, đ̃ĩm*). Tako je i u štokavskom govoru Sumartina.

Suglasničke skupine. Stari i mlađi suglasnički skupovi **ř̃tj*, **ř̃skj* daju ř̃t': *god̃iř̃t' e, liř̃t' e*, a skupovi **ř̃dj*, **ř̃gkj* daju ř̃j: *gr̃oř̃je, m̃oř̃j̃om*.

Za te govore karakteristično je rasterećivanje suglasničkih skupova »teških« za izgovor, pogotovu kad je prvi u takvu skupu praskavi suglasnik /p, t, d, k, h, t', č, m/. U takvu slučaju prvi suglasnik ili otpada: *it'*, *čelà*, *t'ér*, *šenica*, ili se zamjenjuje suglasnikom lakšim za izgovor, a najčešće sonantima /l/, /j/, /v/: *pòlkova* (:potkova), *lūjka* (:lutka), *prōjca* (:prasca od prasac), *pūvci* (:pupci), *māška* (:mačka), *hrvōški* (:hrvacki) itd. Ova je pojava sve manje izrazita u istočnim čakavskim govorima, a vrlo rijetka u sumartinskom štokavskom govoru. Tendencija rasterećivanja suglasničkih skupova lakšima za izgovor začeta je inojezičnim (romanskim) utjecajem. Ona je danas u sve većem uzmicanju utjecajem hrvatskoga jezičnog standarda, što je vidljivo i u našoj građi, a očekuje se više na zapadu otoka i sve skućenije prema istoku.

Naglasak. Čakavski govori spomenutih naselja imaju troakcenatski sustav /'˘˘/ i dužinu /-/, koja se ostvaruje u dugom slogu neposredno ispred naglašenih slogova silaznim akcentima /'˘/: *jūbōv*, *glōvā*. Ispred uzlaznog akcenta, tzv. čakavskog akuta /-/, ne može se ostvariti još jedan dugi slog u izgovornoj cjelini: *trōvōn* (I. sg. od *trōvā*), *rūkē* (G. sg. od *rūkā*), *grōnāmi* (I. pl. od *grōnā*). S prvih slogova u riječi koji su naglašeni iskonski silaznim akcentima ti akcenti prelaze neoslabljeno na prvi slog proklitike: *pōl nebo*, *mīmo vodu*, *mēu noge*, *nā glove* itd., ali *pol kūt'u*, *po jūtru*, *na dīmu* itd.

Svaki vokalni (i konsonantski) fonem i svaki akcenatski ostvaraj može biti iskorišten (sam ili u kombinaciji) kao minimalno sredstvo za razlikovanje značenja riječi i njihovih likova, bilo svojom kvalitetom, bilo distribucijom u naglašenom i nenaglašenom položaju: a) otvoreni vokal naprama zatvorenom: (*pril*) *gomālon* (I. sg.) : (*prema*) *gomālon* (D. pl.); b) kratki naprama dugima: *pēt'* (= peći) : *pēt'* (= pećnica), *žēja* (»želja«) : *žēja* (»žeđa«), *pōt* (»vrsta posude«) : *pōt* (»znoj«), c) silazni naprama uzlaznom: *mīr* (»pokoje«) : *mīr* (»zid«), *krōj* (»regio«) : *krōj* (»rex«) d) mjesto akcenta: *selđ je sēlo* (= sjelo), *crīkva je bila bilā* (= bijela), *škūra je škūrā*.

Morfologija. Oblične osobitosti zapažaju se u imeničkim padežima i najčešće nose biljeg duboke starine. Imenice muškog roda imaju kratke množinske likove bez infiksa /-ov-/: *vūci*, *križī*, *brōdi*, *bōri*, *mīsi*. G. pl. svih imenica imaju dvojake nastavke: a) nastavak -*o*: *zūb*, *jūtor*, *rūk*, *māslīn*... b) nastavak -*ih*: *ōcih*, *škōjih*, *škrāpih*. Imenice m. roda imaju, doduše rjeđe, k tome i nastavak -*ov*: *grīhov*, *stōlov*, *prāgov*. U D. pl. imenica a-deklinacije nastavak je -*on*: *kozōn*, *kūt'on* i češće: -*ima(n)*, koji je najčešći i u L., I. pl. svih rodova: *molītovima*, *jūtrima(n)*, *jōjima(n)*. Kod imenica ž. roda vrlo se rijetko čuje u L. pl. nastavak -*oh*: *na rokōh*, *po škrāpoh*, a kod imenica m. i sr. roda nešto je češći nastavak -*ih* u L. pl.: *po pōjih*, *sēlih*, *škōjih*. U I. pl. imenica ž. roda prilično je rijedak stari nastavak -*ami*: *ženāmi*, *nagāmi*.

Određeni oblici pridjeva m. i sr. roda imaju u pronominalnoj deklinaciji nastavke -*ega*, -*emu* itd. Određeni i neodređeni oblici nominativa jednine mnogih pridjevskih tipova u m. rodu označeni su različitim akcentima: *gōl* : *gōli*, *bogāt* : *bogāti*, *slōb* : *slābi*, *mīran* : *mīrni* itd. Razlikovanje akcenta i mjesta akcenta dolazi do izražaja u ženskom rodu u nekih tipova određenih i neodređenih pridjeva: *Vičđ je lipā* : *lipo Vičđ*, *Lūcđ je mlōdā* : *mlōdo Lūcđ*, *višna je zrilā* : *zrilo višna*.

U glagolskom sustavu vremena nema imperfekta, a aorist je vrlo rijedak.

Leksik. Rječničko blago na ovoj slavenskoj jezičnoj periferiji pokazuje veliku starinu: u fonemskoj postavi, u akcentu, u oblicima i značenju. Kao rezultat tisuću-ljetne jezične (i biološke) simbioze s romanskim pučanstvom ušli su u bračke govore

mnogi romanizmi starog, autohtonog romanskog (dalmatskog) govora: *gira*, *pršūt*, *mošūja*, *komdštra*, *kočōl*, *kūtal*, *mašūr*, *pršūra*, *mūrga*, *žmūl*, itd. i mlađi romanizmi uneseni iz mletačkoga dijalekta: *pūnta*, *vāla*, *mandrāt'*, *piškēra*, *žūnta*, *pijāca*, *rīva* itd., te leksik koji je prodirao usvajanjem mnogih obrta, predmeta i pojmova materijalne i duhovne kulture. Taj leksički utjecaj s druge strane Jadrana danas je potpuno prestao, i broj davno usvojenih romanizama u sve većim je opadanju u današnjeg naraštaja. U prostornom smislu broj romanizama u bračkim govorima opada od zapada prema istoku otoka i najmanje ih je u govoru Sumartina.

Bolska skupina

U opis govornih karakteristika zapadnih i središnjih naselja Brača, tj. onih naselja koji su na karti označeni kao čisto čakavska s gledišta vokalskog inventara, ne može se sasvim uvrstiti govor Bola. U govoru toga mjesta samoglasnici /ē/, /ō/ i donekle /ā/ realiziraju se kao diftonzi: /ē/ → /je/ (*piet*, *mieso*, *riēst*, *spomienūt*, *vaziēst*), /ō/ → /uo/ (*Buōl*, *nuōr*, *postuōl*), te /ā/ → /o/ ili rjeđe, i to u starijih osoba, /ua/ (*gluāvā*, *druāgi*, *gluās*). Pokraćeni dugi nenaglašeni vokali /je/ i /uo/ zadržali su pokraćenu dvoglasnost: *mōluoj*, *nīkuor*, *pol ponīstuon*, *pol giedōn*, *viezālo*, *mīsiēc*, *kūt'ie*, *dvastīpiet* itd. Pojava opisanih dvoglasa može se, ali vrlo nesustavno, zapaziti u govoru G. Humca, Škripa, Dola, te nešto izraženije u Pučišćima, dakle u poprečnom središnjem pojasu otoka, koji dijeli, u tom smislu, konzervativnije govore čakavskih (i cakavskih) naselja na zapadnom dijelu otoka od onih jače štokaviziranih čakavskih govora na istočnom Braču. Za razliku od čakavskih mjesta na zapadu otoka (Nerežišća, Dračevica, D. Humac, Milna, Ložišća, Bobovišća, Sutivan, Mirca, Murvica, Supetar), koja npr. u participu perfekta aktivnog u m. rodu jednine imaju završetak *-a*, ili rjeđe *-al* u glagola tipa: *rēka*, *sīka*, *mōgal*, *nōgal se* (Dračevica), odnosno *-o* u glagola tipa: *kopō*, *vīkō*; *pričēko*, *dđško* (= dočekao), naselje Bol i navedena mjesta s blagom diftongacijom, koja smo prije spomenuli, imaju u oba tipa glagola nastavak *-o*: *mōgo*, *rēko*, *sīko*, *īšo*, *izmōko*, *līēgo* (Škrip), *nōgo se* (= nag(nu)o se) itd. To su jedine kategorijalno uočljive izoglose po kojima se sami govornici po Braču između sebe razvrstavaju.

U Bolu je nekadašnje /r/, kao i na zapadnom Hvaru, defonologizirano sekvencijom fonema /ar/: *navār* »navrh«, *slebarnāst*, *sārce*, *mārtve* (dči) itd. Kako su sve tri navedene osobine (diftongacija, završetak *-o* u participu, te defonologizirano r) najizrazitije, i jedino u govoru Bola dosljedno provedene, bolski se govor iskazuje u našoj građi kao ponešto izdvojena govorna podskupina unutar skupine čakavskih govora zapadnog i središnjeg dijela otoka (vidi sliku 2).

Cakavska skupina

Fonetska razlika koja naselja Milnu i Sutivan (a njima bi valjalo pridružiti starosjedilačku stariju populaciju Supetra) odvaja od ostalih čakavskih mjesnih govora na Braču jest čakavizam tj. reduciran red tjesnačnih suglasnika /s/, /š/ na palatalizirani postalveolarni spirant /s̺/, a /z/ i /ž/ na /ž̺/, dok se afrikata /č/ izjednačila s dentalnom afrikatom /c/. Time je ovaj konsonantizam bitno reduciran, ali se čakavski izgovor u mlađoj populaciji sve više napušta. Čakavizam je nastao utjecajem mletačkoga govora, i to od 17. stoljeća, i zahvatio je ona primorska (i pomorska)

mjesta gdje je prestiž mletačkoga govora bio očit. Ovom se pojavom navedena naselja izdvajaju u potskupinu unutar izrazito čakavskih naselja zapadnog i središnjeg Brača (vidi sliku 5).

Vokalizam Milne odlikuje se još jednom izoglosom, koja je danas u mlađoj populaciji gotovo napuštena. Naime vokal tipa /ā/ ostvaruje se, pored /o/, i kao /oa/. Taj smo vrlo periferni ostvaraj /oa/ u našoj građi zanemarili. Govor Sutivana, koji je pod jakim utjecajem splitskoga govora i doseljenika sa nasuprotnog primorja (Vidović, 1984), nije zahvatilo duljenje kratkog naglašenog *ā* izvan zadnjega sloga u *ā*. Time je bitno smanjena čestotnost akcenta /˘/, te se u dendrogramu koji pokazuje akcenatsku učestalost na zadanom leksičkom korpusu Sutivan posljednji uključuje u skupinu čakavsko-čakavskih naselja zapadnog i središnjeg dijela otoka Brača (vidi sliku 4).

Sumartinska skupina

Sasvim na istoku otoka doseljavaju se štokavci iz Makarskog primorja i unutrašnjosti u drugoj polovici 17. st. i osnivaju naselje Sumartin. Njihov novoštokavski ikavski govor predočuje u prvom redu novoštokavski četveroakcenatski sustav i zanaglasna dužina. Smaoglasnički inventar sastoji se od pet kratkih i pet dugih fonema. Od suglasnika samo je periferno zastupljen /h/, koji se ili ne izgovara npr. *ñov* ili se na njegovu mjestu ostvaruje /j/: *Vlajiča panta*. U suglasničkom sustavu nalazimo /š/, dok se ž zamjenjuje sa /ž/. Bezvučne afrikate *č* i *ć* neutralizirane su u središnju afrikatu /č̣/, -l na kraju riječi ili sloga prelazi u -o.

U deklinaciji imenica u G. pl. redovit je nastavak -ā: *Rāvānā* (: Rāvni), *Būnā* (: Būne). U. D. L. I. pl. imenica m. i sr. roda ujednačen je nastavak -ima/-in: *rēbrima/rēbrin*, *jūtrin*, a u istim padežima imenica ž. roda dolazi samo nastavak -an: *rūkan*, *nōgan*, *grānan*. D. L. I. sg. pridjeva ž. roda imaju nastavak -on: *līpōn dīvōjkōn*, *o mōjōn sēstri*, a u deklinaciji pridjeva m. roda u jednini nastavci su -ōga, -ōmu...

To su uglavnom diskriminante koje ovaj štokavski govor odvajaju od čakavskog i kojima je govor Sumartina utjecao na susjedna čakavska naselja Selca, Novo Selo i Povelja (vidi Hraste, 1951. i ovdje tablicu 3). Sumartinski su štokavci, prekinuvši svaku vezu s maticom kojoj su jezično pripadali od samog doseljavanja na Brač, bivali infiltrirani čakavskim živiljem (Šimunović, 1968, 97), koji u diskontinuiranom naseljavanju nije mogao raslojiti sustav štokavskog govora. No ti su čakavci u dugom procesu asimilacije neprestano predavali čakavske crte koje su se lako kalemile na prilično labavu štokavskom idiomu Sumartina.

Istočnočakavska skupina

Sumartinski štokavci utjecali su na govor Selaca, Novog Sela i Povelja. Taj govor iskazuje se u analizi naše građe kao istočna podskupina čakavskoga govora otoka Brača. Vokalni sustav u toj podskupini jednak je u svemu vokalnomo sustavu Sumartina, dakle petočlani i bez zatvaranja i diftongacije središnjih dugih /ē, ā, ō/, kako je to u bračkoj čakavštini zapadnije od tih naselja. Na mjestu uzlaznih akcenata ostvaruju se katkad u govoru tih mjesta njima bliski akcenti, i to na mjestu akcenta /˘/ ostvaruje se akcenat /˘˘/: *gōsvoja* (: gospōja) a na mjestu akcenta /˘/ čuje se čakavski akcent /˘˘/: *lokomotīva* (: lokomotivā), *vīno* (: vīnō) itd. Ipak se troakcenatski ča-

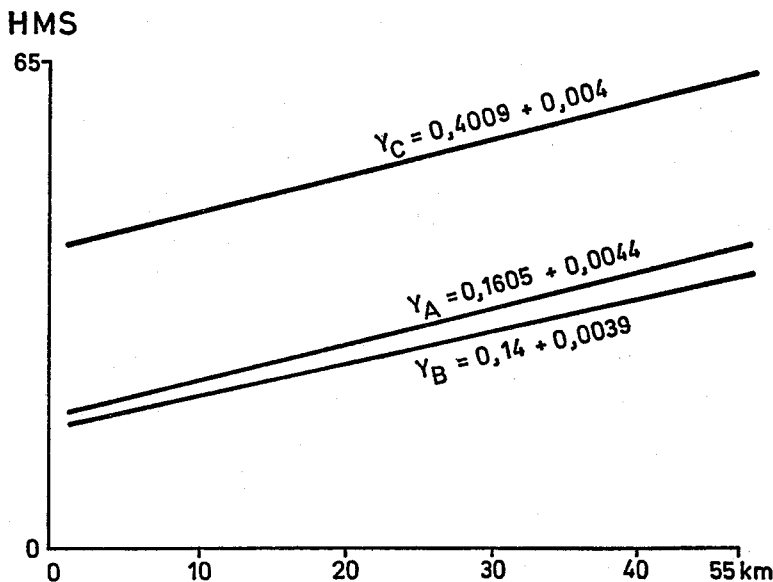
kavski sustav /^ˆˆˆ/ dobro čuva na svojim starim mjestima. Nema duljenja /ə/ u /ä/ u pozicijama izvan zadnjeg sloga, kako je u svim čakavskim (i cakavskim) mjestima na otoku, osim u Sutivanu (vidi sliku 4).

Štokavskom Sumartinu najbliži govor nije prihvatio afrikatu ʃ, a zadržao je i svoj čakavski fonem /tʰ/. Rasterećivanje konsonantskih skupova kudikamo je manje nego u ostalim čakavskim mjesnim govorima na otoku.

Utjecaj sumartinske štokavštine očituje se u D. L. I. pl. imenica ženskoga roda koje svršavaju na -an: *rukân, ženân*, i u pridjevskoj deklinaciji ž. roda koje svršavaju u D. L. I. sg. na -on: *u mojôn pîsmi, dobrôn divôjki* itd. (vidi sliku 5).

*
* *

Potrebno je napomenuti da dijalektolog u proučavanju dijalekatskih podataka na terenu traga podjednako za starijim stanjem, gdje su podaci prežici drukčijeg jezičnog ustrojstva, i za dijalekatskim inovacijama koje nastaju doticajima s drugim dijalektima i jezicima. Pri takvu istraživanju vokabulara prežici su rjeđi a inovacije češće. K tome današnji se ispitanici, a oni su odreda srednje životne dobi, mogu izražavati na nekoliko kodova, čak i onda kad im je osnovica mjesni govor. Trebalo je stoga, u približno istim uvjetima, s ispitanicima, koji su rođeni i žive u svojem mjestu i sličnog su društvenoga statusa, postupati tako da se dobiju spontani odgovori. Ti su odgovori ovjereni, i jezične crte (koje se uvijek ne poklapaju sa standardnom čakavštinom kako nam je ona poznata iz literature i s terena) pokazatelji su objektivnoga stanja toga govora u njegovoj mijeni, a koja je izazvana mnogim znanim izvanjezičnim činjenicama.

Slika 6.

Smatramo da bi se ova istraživanja mogla proširiti i na unaprijed izabrane izotone s obzirom na akcenatska ponašanja u pojedinim leksičkim likovima na morfološkoj i rečeničnoj razini, na izofone u morfonološkim promjenama, na izomorfe koji se kao kategorijske pojave javljaju u morfološkim dočecima i tvorbenim formantima, na izoseme i na grananje sporednih značenja... No neka pokusna istraživanja daju naslutiti da rezultati ne bi, ili ne bi bitno, narušili sliku koju tvore analize govornih udaljenosti kako smo ih izložili na ovoj građi i po ovim metodama istraživanja.

Dobiveni rezultati upozoravaju na postojanje izvjesne povezanosti između geografske međuudaljenosti pojedinih naselja i jezičnih udaljenosti. Slika 6. prikazuje analizu te povezanosti s pomoću pravaca regresije. Pravac regresije za sva ispitivana naselja na otoku i ukupne razlike izražene Hemmingovim mjerama sličnosti (pravac A) ukazuje na statistički značajnu povezanost između geografskih i govornih udaljenosti, te na utjecaj izolacije s udaljenošću na oblikovanje mjesnih govora na otoku Braču. Koeficijent korelacije iznosi $r = 0,4832$ ($p 0,05$). S obzirom na specifičnosti govora stanovnika Sumartina, posebno su izračunate korelacije za sve parove naselja osim Sumartina (pravac B), te za samo one parove naselja koji uključuju Sumartin (pravac C). Pravac regresije B koji se odnosi na parove naselja bez Sumartina ($r = 0,6528$; $p 0,05$), uvelike se podudara u nagibu s pravcem A (za sva naselja zajedno), jedino je njegov odsječak na ordinati nešto manji, kao posljedica veće međusobne lingvističke sličnosti tih parova naselja. Pravac C ($r = -0,7053$; $p 0,05$), koji se odnosi samo na parove naselja sa Sumartinom, sličnog je nagiba, ali je njegov odsječak na ordinati znatno veći i odražava postojeću jezičnu udaljenost koja je posljedica različitih narječja (štokavskog i čakavskog). Budući da ne postoji razlika u nagibu pravaca regresije, već samo u njihovim odsječcima na ordinati, može se zaključiti da se sva naselja istovjetno ponašaju s obzirom na geografsku udaljenost, te da efekt izolacije s udaljenošću podjednako djeluje na sva naselja, unatoč postojećoj lingvističkoj razlici među njima.

ZAKLJUČAK

Prikazani rezultati istraživanja udaljenosti između mjesnih govora na otoku Braču pokazuju, dakle, postojanje četiriju jezičnih skupina koje su posljedica dvaju temeljnih narječja i njihovog međusobnog miješanja. Prvu skupinu čine zapadna naselja u unutrašnjosti otoka koja pripadaju čakavskom dijalektu (Bobovišća, Ložišća, Dračevica, D. Humac, Nerežišća, Škrip, Dol, Pražnice, G. Humac i primorsko mjesto Bol). Drugu skupinu čini jedino štokavsko naselje Sumartin. Treću skupinu čine istočna naselja (Selca, Novo Selo i Povlja⁹⁶, za koja je karakterističan čakavsko-štokavski govor, a četvrtu skupinu čine dva naselja u priobalnom zapadnom dijelu otoka, za koja je karakterističan tzv. čakavski govor. Rezultati analize pokazuju kako postoji veza između geografskih i lingvističkih udaljenosti, te opadanje nekih karakteristično čakavskih obilježja od zapada prema istoku. S obzirom na korelaciju između geografskih lingvističkih udaljenosti, u usporedbi istraživanjima provede nim na susjednim otocima Hvaru ($r = 0,60$), Korčuli ($r = 0,68$), te na poluotoku Pelješcu ($r = 0,75$), ona je na otoku Braču nešto niža, iako još uvijek statistički značajna. To ukazuje na intenzivnija migracijska kretanja unutar samog otoka Brača, te na slabiji utjecaj izolacije s udaljenošću nego na susjednim otocima. Tome

u prilog govore i odstupanja od opće tendencije koja se očituju u djelomično nezavisnom razvoju govora naselja Milne, Sutivana i Bola. Detaljna analiza pojedinih relevantnih razlikovnih obilježja pokazala je da je taj razvoj u Bolu posljedica njezoga geografskog položaja i komunikacije sa susjednim otokom Hvarom, dok je u Milni isključivo posljedica cakavizma. U govoru Sutivana, međutim, pored cakavizma postoje i značajne razlike u drugim obilježjima koje ukazuju na izraženu orijentaciju tog naselja prema kopnu (Split i zaleđe), te na moguću drugačiju strukturu stanovništva toga naselja.

Ovi rezultati upućuju na potrebu daljnjih antropoloških istraživanja populacijske strukture otoka Brača, posebno onih vezanih za emigracijske procese u prošlosti sadašnjosti otoka, te endogamije i/ili egzogamije u pojedinim naseljima, kako bi se provjerili dobiveni rezultati i dobila jasnija slika o tijeku kulturne mikroevolucije ovoga otoka.

LITERATURA

- Duboković, N.: Dio otoka Hvara što se zove Plame, Zadarska revija, IV/4: 262—265, 1955.
- Finka, B.: Čakavsko narječje, Čakavska rič, I, Split, 11—71, 1971.
- Hraste, M.: Čakavski dijalekt ostrva Brača, Srpski dijalektološki zbornik, 10: 1—66, 1940a.
- Hraste, M.: O štokavskim govorima na otoku Braču, Brački zbornik, 1: 43—46, 1940b.
- Hraste M.: O štokavskim govorima na Hvaru i Braču, Zbornik Filozofskog fakulteta, I, Zagreb, 379—395, 1951.
- Jutronić, A.: Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, Zbornik na narodni život i običaje, JAZU, 34, 1950.
- Jutronić, A.: Kretanje stanovništva na srednjo-dalmatinskim otocima kroz zadnjih 100 godina, Geografski glasnik 14—15: 65—70, 1952.
- Jutronić, A.: Naselja na otoku Braču, Brački zbornik, 4: 7—28, 1960.
- Moguš, M.: Čakavsko narječje, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- Rudan, P., D. F. Roberts, A. Sujoldžić, E. Žuškin, A. Kaštelan: Strategy of Anthropological Research on the Island of Hvar, Coll. Antropol. 6/1: 39—46, 1982a.
- Rudan, P., D. F. Roberts, A. Sujoldžić, B. Macarol, N. Smolej, A. Kaštelan: Geography, ethno-history and demography of the island of Hvar. Coll. Antropol. 6/1: 47—67, 1982b.
- Rudan, P., D. Šimić, N. Smolej-Narančić, L. A. Bennett, B. Janičijević, V. Jovanović, M. F. Lethbridge, J. Miličić, D. F. Roberts, A. Sujoldžić, L. Szivovicza: Isolation by distance in Middle Dalmatia — Yugoslavia, Am. J. Phys. Anthropol., 74/3: 417—426, 1987.
- Sujoldžić, A.: Lingvističke i biološke udaljenosti populacija otoka Hvara — Prilog antropološkim istraživanjima. Antropološko društvo Jugoslavije, Posebna izdanja, svezak 7: Beograd, 1982.
- Sujoldžić, A., L. Szivovicza, K. Momirović, B. Finka, M. Moguš, P. Šimunović, P. Rudan: Primjena taksonomskih algoritama na nenumeričke varijable u proučavanju lingvističke mikroevolucije. Rasprave Zavoda za jezik IFF, Zagreb, knjiga 4—5: 61—68, 1979.
- Sujoldžić, A., L. Szivovicza, P. Šimunović, B. Finka, D. F. Roberts, P. Rudan: Lingvističke udaljenosti na otoku Hvaru. Rasprave Zavoda za jezik, knjiga 8—9: 197—214, 1982/1983.
- Sujoldžić, A., L. Szivovicza, P. Šimunović, B. Finka, D. F. Roberts, P. Rudan: Analiza kulturnog vokabulara otoka Hvara kao pokazatelja jezične mikroevolucije. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, XXVI—XXVIII, Novi Sad, 767—780, 1984/1985.
- Sujoldžić, A., P. Šimunović, B. Finka, L. A. Bennett, P. Rudan: Bazični vokabular otoka Korčule kao pokazatelj jezične mikroevolucije. Filologija, 14: 313—328, 1986.
- Sujoldžić, A., P. Šimunović, B. Finka, L. A. Bennett, J. L. Angel: Linguistic Microdifferentiation on the Island of Korčula, Anthropological Linguistics, 28/4: 405—432, 1987.
- Šimunović, P.: Sumartinska onomastika, Rasprave Instituta za jezik, I, Zagreb, 89—121, 1968.
- Šimunović, P.: Ogljed jezičnih osobina bračke čakavštine, Narodna umjetnost, 11—12: 497—518, 1975.
- Šimunović, P.: Čakavština srednjodalmatinskih otoka. Čakavska rič, 1: 5—63, 1977.
- Šimunović, P. i R. Olesch: Čakavisch-deutsches Lexikon III. Čakavische Texte. Böhlau-Verlag, Köln—Wien 1983.
- Vidović, R.: Stivan (Bračko čakavsko naselje Stivan). Ed. Sveučilišta u Splitu. Filozofski fakultet u Zadru, Podružnica u Splitu. Radovi, sv. I (III), Split, 199—322, 1984.

ABSTRACT

LINGUISTIC DIVERSITY ON THE ISLAND OF BRAČ AS A REFLECTION OF MIGRATORY PROCESSES

This work describes the extent of linguistic differentiation in 16 settlements of the island of Brač through the analysis of shared cognates. Using an objective method for quantifying the degree of similarity in the cluster relationships implicit in different levels of analyzed data, we find that the linguistic divergence corresponds significantly with the pattern of former and current migratory processes. The results also show the relationship between geographic and linguistic distances and the effect of isolation by distance on the development of linguistic drift in particular settlements.